

Jadwiga PANKAU

KONCEPCJA METODYCZNA BUDOWY MODELU ROZMIESZCZENIA PRZEMYSŁU W OBSZARACH KONFLIKTOWYCH¹⁾

Streszczenie. Przedstawiono założenia koncepcji metodycznej, która wykorzystując dwa rodzaje układów, tj. układy osadnicze i układy lokalizacyjne przemysłu, pozwala na uwzględnianie celów i kryteriów społecznych przy ustalaniu lokalizacji przemysłu. W oparciu o te założenia teoretyczne określono zasady budowy modelu rozmieszczenia przemysłu.

1. Wstęp

Następstwem rozwoju przemysłu są skutki zarówno pozytywne, jak i negatywne. Jednakże stwierdzić można, że dotychczasowa działalność lokalizacyjna przemysłu dokonywana przy długotrwałej preferencji techniczno-ekonomicznych kryteriów lokalizacji sprawia, iż rozwój przemysłu:

- wymuszając lokalizacje dla siebie najkorzystniejsze, dyktuje kierunki rozwoju przestrzennego innych funkcji nie zawsze zgodne z interesem ogólnospołecznym,
- naraża tereny osiedleńcze na uciążliwe sąsiedztwo,
- szkodliwością swego oddziaływania powoduje degradację środowiska przyrodniczego,
- nadmiernie obciążając systemy infrastruktury technicznej, przyczynia się do zaburzeń w sprawnym funkcjonowaniu miast, aglomeracji miejskich, regionów.

Suma negatywnych skutków dotychczasowego rozwoju przemysłu prowadzi w rezultacie do obniżania parametrów jakości życia. Szczególnie jaskrawo występuje to na obszarach o wysokim stopniu uprzemysłowienia, które są intensywnie zagospodarowane i użytkowane przez człowieka. Nagromadzenie różnorodnych funkcji oraz fakt że przestrzeń możliwa do wykorzystania dla ich dalszego rozwoju jest coraz bardziej ograniczona, powodują tu liczne sytuacje konfliktowe. Dalszy rozwój działalności przemysłowej na tych obszarach przy zachowaniu dominacji dotychczasowych kryteriów jego lokaliza-

¹⁾ Referat przygotowany w oparciu o rozprawę doktorską pt. "Model rozmieszczenia przemysłu jako podstawa metodyczna lokalizacji zakładów przemysłowych", której obrona odbyła się na Politechnice Gdańskiej dnia 8 grudnia 1983 roku, promotor prof. Jerzy Kołodziejcki.

cji prowadzić może do narastania sytuacji konfliktowych i jeszcze większych niż obecnie trudności w kształtowaniu racjonalnych ze społecznego punktu widzenia struktur przestrzennych zagospodarowania.

W związku z powyższym podjęłam próbę sformułowania założeń koncepcji metodycznej, która uwzględni szeroko rozumiane cele i kryteria społeczne przy ustalaniu lokalizacji przemysłu.

2. Istota koncepcji metodycznej

Istotą koncepcji metodycznej jest przyjęcie założenia, że jakość życia powinna być podstawowym kryterium kształtowania struktur przestrzennych zagospodarowania.

Syntetycznym wyrazem jakości życia w układach przestrzennych jest sieć osadnicza. Współczesne procesy urbanizacyjne doprowadziły do poważnych przeobrażeń sieci osadniczej. Powstały struktury złożone z wielu jednostek osadniczych tworzących względnie spójne całości - przede wszystkim w sferze funkcjonalnej, nie zawsze przestrzennej - określane mianem systemów osadniczych [2, s. 21].

Wyznacznikami systemu osadniczego są funkcje endogeniczne²⁾, takie jak: zamieszkanie, praca, usługi, wypoczynek codzienny i świąteczny. Podstawowe relacje przestrzenne dla znacznych grup ludności pomiędzy miejscami zamieszkania a ośrodkami i terenami pełniącymi inne funkcje domykają się względnie w ramach regionalnego systemu osadniczego [2, s. 22]. W tych więc ramach należy rozpatrywać problemy decydujące o warunkach życia mieszkańców systemu.

Funkcje egzogeniczne (należy tu zaliczyć większość rodzajów przemysłu) nie wchodzi w skład systemu, lecz znajdują się w jego otoczeniu. Funkcje te jednak oddziałują na system.

Głównym zadaniem systemu osadniczego jest zapewnienie możliwie najlepszych warunków życia jego mieszkańcom. Rozwój ich struktury funkcjonalno-przestrzennej powinien to umożliwiać. Przyjmuję więc założenie, że model przyszłej struktury regionalnego systemu osadniczego, zbudowany pod kątem tworzenia struktur przestrzennych zagospodarowania warunkujących realizację celów społecznych (związanych bezpośrednio z jakością życia), może i powinien stanowić podstawowe kryterium lokalizacji zarówno elementów systemu osadniczego, jak i elementów jego otoczenia.

Model ten powinien jednak liczyć się z potencjalnymi warunkami lokalizacji przemysłu i innych działalności gospodarczych, które będą oddziały-

²⁾ Rolę tych funkcji w powstawaniu ponadlokalnych powiązań kształtujących złożone struktury osadnicze omawia m.in. K. Dziewoński [1, s. 96-107].

wać na system osadniczy i mogą być dla systemu konfliktowe. Jednakże kryteria wynikające z potrzeb rozwoju tych działalności nie mogą być traktowane nadrzędnie.

Przestrzennym wyrazem potencjalnych warunków lokalizacji przemysłu ocenianych pod kątem techniczno-ekonomicznych kryteriów są układy lokalizacyjne. Układy te zależne są od rozmieszczenia czynników lokalizacji, których konfiguracja tworzy w przestrzeni pola korzystne dla rozwoju poszczególnych rodzajów przemysłu. Pola układów lokalizacyjnych wyznaczać będą zatem miejsca występowania czynników lokalizacji oraz zasięgi ich oddziaływania. Wyznaczanie układów lokalizacyjnych konieczne jest dla określenia kompletnego pola wariantowania lokalizacji przemysłu związanego z występowaniem danego rodzaju czynników lokalizacyjnych. Z tego względu układy te należy traktować jako podstawę sterowania rozmieszczeniem przemysłu.

Za podstawę koncepcji metodycznej przyjmę więc, że pole możliwości rozmieszczenia przemysłu powinny określać dwa rodzaje układów:

- układy osadnicze, wyrażone przyszłą strukturą funkcjonalno-przestrzenną regionalnego systemu osadniczego zbudowaną w oparciu o grupę kryteriów wynikających z celów społecznych,
- układy lokalizacyjne przemysłu, będące odzwierciedleniem warunków lokalizacji wynikających z techniczno-ekonomicznych kryteriów.

Układy te są współzależne. Istnienie określonych czynników lokalizacji przemysłu (szczególnie czynników nieprzemiszczalnych) wywierać będzie wpływ na przyszłą strukturę systemu osadniczego. Ale też struktura tego systemu wpływać będzie na określanie pól układów lokalizacyjnych. Oba rodzaje układów wyrażone w sposób modelowy mogą przyjmować różne warianty rozwiązań, zaś współzależność układów pozwala na "grę" między nimi i wybór wariantów zależnie od wagi, jaką będzie się przykładać do poszczególnych kryteriów, tj. kryteriów społeczno-ekologicznych czy kryteriów techniczno-ekonomicznych.

Powyższe rodzaje układów, a więc system osadniczy i układy lokalizacyjne przemysłu, przedstawione modelowo stanowią punkt wyjścia do konstrukcji modelu rozmieszczenia przemysłu.

3. Model rozmieszczenia przemysłu jako przykład zastosowania założeń koncepcji metodycznej

Model rozmieszczenia przemysłu nie powinien być sprzeczny z modelem struktury funkcjonalno-przestrzennej regionalnego systemu osadniczego. Model tej struktury zakłada bowiem przekształcenia systemu osadniczego, zaś możliwość tych przekształceń zależna będzie od rozmieszczenia elementów dynamizujących rozwój ogniw osadniczych. Dlatego też model rozmieszczenia przemysłu, uwzględniając wszystkie zasoby i cechy przestrzeni geograficznej istotne dla lokalizacji przemysłu, powinien eksponować możli-

wość rozwoju tej funkcji na obszarach sprzyjających pożądanym przekształceniom struktury funkcjonalno-przestrzennej systemu osadniczego.

Zgodnie z założeniem koncepcji metodycznej, że podstawą rozmieszczenia przemysłu powinny być jego układy lokalizacyjne, model rozmieszczenia przemysłu należy budować w oparciu o te układy.

Generalne zasady budowy modelu rozmieszczenia przemysłu można przedstawić w formie następujących zadań:

1. Wyznaczenie pól podstawowych typów układów lokalizacyjnych przemysłu w oparciu o zasięgi oddziaływania czynników lokalizacji lub ich grup. Uwzględnić należy istniejące i potencjalne czynniki lokalizacji przyjmując, że istotnym źródłem informacji o czynnikach potencjalnych jest model regionalnego systemu osadniczego.

2. Określenie w polach układów lokalizacyjnych stref o różnej atrakcyjności lokalizacyjnej, szczególnie zaś:

- stref będących jednocześnie w zasięgu oddziaływania czynników specyficznych (istotnych tylko dla niektórych rodzajów przemysłu) i czynników podstawowych (istotnych dla lokalizacji każdego rodzaju przemysłu),
- stref będących jednocześnie w zasięgu oddziaływania dwóch (lub więcej) czynników specyficznych, a więc korzystnych dla rozwoju przemysłu o orientacjach, które mogą być konkurencyjne.

3. Określenie w polach układów lokalizacyjnych ograniczeń swobody rozwoju przemysłu wynikających z:

- wartości ekologicznej zasobów środowiska przyrodniczego,
- celów i potrzeb rozwoju systemu osadniczego.

4. Korekta pól układów lokalizacyjnych i określenie rejonów lokalizacji przemysłu oraz ograniczeń (uwarunkowań) dla rozwoju przemysłu w poszczególnych rejonach.

Taki sposób budowy modelu rozmieszczenia przemysłu pozwala na integrację układów reprezentujących sprzeczne grupy kryteriów, tj. regionalnego systemu osadniczego i układów lokalizacyjnych. W procesie tej integracji dochodzi do kompromisu, w którym system osadniczy dyktuje uwarunkowania dla lokalizacji przemysłu, zaś przemysł powinien je respektować, aby umożliwić realizację celów określonych w modelu systemu osadniczego.

Rejony określone w modelu rozmieszczenia przemysłu powinny być poddane szczegółowej analizie i ocenie celem określenia rzeczywistej pojemności lokalizacyjnej terenu, jak też określenia zestawu cech, którym odpowiadać powinien lokalizowany w nich przemysł. Cechy te wynikać będą zarówno z typu układu lokalizacyjnego, w którym znajduje się rejon, jak też z rodzaju i charakteru ograniczeń w rejonie.

Model rozmieszczenia przemysłu konstruowany w oparciu o uwarunkowania przestrzeni i cechy przemysłu wynikające z tych uwarunkowań można będzie wykorzystywać w długim okresie czasu. Zaznaczyć jednak należy, że infor-

macje o uwarunkowaniach muszą być ciągle aktualizowane. Nie naruszy to konstrukcji modelu, ale wymagać będzie ciągłości prac nad jego szczegółami.

Model rozmieszczenia przemysłu, skonstruowany w oparciu o powyższe zasady, może stanowić podstawę do:

- formułowania ofert programowych dla rozwoju przemysłu w regionie, przedstawiając jednocześnie warianty lokalizacyjne danego programu,
- poszukiwania wszystkich możliwych wariantów lokalizacji dla pojedynczych, określonych już zakładów przemysłowych (a więc zakładów o znanych cechach) i określania warunków, jakie powinien spełniać przemysł wybierający dany wariant lokalizacji³⁾.

LITERATURA

- [1] Dziewoński K.: Hipoteza przekształceń sieci osadniczej w Polsce do roku 2000. [w:] Prognozy rozwoju sieci osadniczej. Komitet Badań i Prognoz PAN "Polska 2000", nr 2/1971, Ossolineum, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1971.
- [2] Kochanowski M.: Zasady metodyczne planowania rozwoju regionalnych systemów osadniczych. Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej, nr 286, Architektura XVI, Gdańsk 1978.
- [3] Ustawa z dnia 12 lipca 1984 roku o planowaniu przestrzennym. Dziennik Ustaw 1984, nr 35, poz. 185.

МЕТОДИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ КОНСТРУКЦИИ МОДЕЛИ РАЗМЕЩЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА СПОРНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ

Р е з ю м е

В статье даны предположения методической концепции, которая использует два вида систем, т.е. оседленческие системы и локализационные промышленности, учитывающие доли и общественные критерия при локализации промышленности. На основе этих теоретических предположений, определены принципы конструирования модели размещения промышленности.

³⁾ Możliwość szybkiego określenia wariantów lokalizacji i pełnego zestawu warunków, jakie powinien spełniać przemysł przy danym wariantcie, nabiera istotnego znaczenia wobec sformułowań zawartych w nowej ustawie o planowaniu przestrzennym [3, rozdz. 6].

METHODOLOGICAL IDEA OF SETTLEMENT MODEL DESIGN FOR INDUSTRY IN CONFLICT DOMAINS

S u m m a r y

Assumptions of methodological idea that uses two types of systems i.e. settlement and localisation systems of industry. Basing on the theoretical assumptions principles of models design for industry displacement are presented.